

*Ett år med Bachs
kyrkokantater*

PER ANDERS OHLSSON

WESSMANS MUSIKFÖRLAG

Innehåll

Förord

En resa med Bachs kyrkokantater	11
---	----

Inledning

Johann Sebastian Bach och hans kantater	17
Bachs kantater under kyrkoåret	21

Kantater för kyrkoårets söndagar och helgdagar

Första söndagen i advent <i>Nun komm, der Heiden Heiland</i> BWV 61	25
Fjärde söndagen i advent <i>Bereitet die Wege, bereitet die Bahn</i> BWV 132	27
Juldagen <i>Gelobet seist du, Jesu Christ</i> BWV 91	31
Stefanos dag – Annandag jul <i>Selig ist der Mann</i> BWV 57	36
Tredje juldagen <i>Süßer Trost, mein Jesus kömmt</i> BWV 151	42
Första söndagen efter jul <i>Das neugeborne Kindelein</i> BWV 122	45
Nyårsdagen <i>Herr Gott, dich loben wir</i> BWV 16	49
Andra söndagen efter jul – Söndagen efter nyår <i>Schau lieber Gott, wie meine Feind</i> BWV 153	52
Trettondedagen <i>Sie werden aus Saba alle kommen</i> BWV 65	59
Första söndagen efter trettondedagen <i>Mein liebster Jesus ist verloren</i> BWV 154	63

Andra söndagen efter trettondedagen <i>Meine Seufzer, meine Tränen</i> BWV 13.	66
Tredje söndagen efter trettondedagen <i>Herr, wie du willst, so schick's mit mir</i> BWV 73	70
Fjärde söndagen efter trettondedagen <i>Jesus schläft, was soll ich hoffen</i> BWV 81.	74
Tredje söndagen före fastan – Septuagesima <i>Nimm, was dein ist, und gehe hin</i> BWV 144	79
Andra söndagen före fastan – Sexagesima eller Reformationsdagen <i>Gleichwie der Regen und Schnee vom Himmel fällt</i> BWV 18.	82
Söndagen före fastan – Fastlagssöndagen <i>Du wahrer Gott und Davids Sohn</i> BWV 23	85
Tredje söndagen i fastan <i>Widerstehe doch der Sünde</i> BWV 54	89
Palmsöndagen <i>Himmelskönig, sei willkommen</i> BWV 182	93
Påskdagen <i>Der Himmel lacht! Die Erde jubiliert</i> BWV 31	98
Annandag påsk <i>Bleib bei uns, denn es will Abend werden</i> BWV 6	104
Tredje påskdagen <i>Ein Herz, das seinen Jesum lebend weiß</i> BWV 134	108
Första söndagen efter påsk – Andra söndagen i påsktiden <i>Halt im Gedächtnis Jesum Christ</i> BWV 67	114
Andra söndagen efter påsk – Tredje söndagen i påsktiden <i>Ich bin ein guter Hirt</i> BWV 85	118
Tredje söndagen efter påsk – Fjärde söndagen i påsktiden <i>Weinen, Klagen, Sorgen, Zagen</i> BWV 12	121
Fjärde söndagen efter påsk – Femte söndagen i påsktiden <i>Es ist euch gut, dass ich hingehe</i> BWV 108	124
Femte söndagen efter påsk – Bönsöndagen <i>Wahrlich, wahrlich, ich sage euch</i> BWV 86	127

Kristi himmelfärdsdag	
<i>Lobet Gott in seinen Reichen Himmelfahrts-Oratorium BWV 11</i>	131
Söndagen efter Kristi himmelfärdsdag – Söndagen före pingst	
<i>Sie werden euch in den Bann tun BWV 44</i>	137
Pingstdagen	
<i>O ewiges Feuer, o Ursprung der Liebe BWV 34</i>	141
Annandag pingst	
<i>Erhöhtes Fleisch und Blut BWV 173</i>	144
Tredje pingstdagen	
<i>Erwünschtes Freudenlicht BWV 184</i>	148
Helig trefaldighets dag	
<i>Gelobet sei der Herr BWV 129</i>	152
Första söndagen efter trefaldighet	
<i>O Ewigkeit, du Donnerwort BWV 20</i>	155
Andra söndagen efter trefaldighet	
<i>Ach Gott, vom Himmel sieh darein BWV 2</i>	162
Tredje söndagen efter trefaldighet	
<i>Ach Herr, mich armen Sünder BWV 135</i>	166
Fjärde söndagen efter trefaldighet	
<i>Ich ruf zu dir, Herr Jesu Christ BWV 177</i>	170
Femte söndagen efter trefaldighet – Apostladagen	
<i>Wer nur den lieben Gott lässt walten BWV 93</i>	174
Sjätte söndagen efter trefaldighet	
<i>Es ist das Heil uns kommen her BWV 9</i>	179
Sjunde söndagen efter trefaldighet – Kristi förklarings dag	
<i>Ärgre dich, o Seele, nicht BWV 186</i>	183
Åttonde söndagen efter trefaldighet	
<i>Wo Gott der Herr nicht bei uns hält BWV 178</i>	188
Nionde söndagen efter trefaldighet	
<i>Tue Rechnung! Donnerwort BWV 168</i>	193
Tionde söndagen efter trefaldighet	
<i>Herr, deine Augen sehen nach dem Glauben BWV 102</i>	197

Elfte söndagen efter trefaldighet	
<i>Siehe zu, dass deine Gottesfurcht nicht Heuchelei sei</i> BWV 179	203
Tolfte söndagen efter trefaldighet	
<i>Geist und Seele wird verwirret</i> BWV 35	207
Trettonde söndagen efter trefaldighet	
<i>Ihr, die ihr euch von Christo nennet</i> BWV 164	212
Fjortonde söndagen efter trefaldighet	
<i>Wer Dank opfert, der preiset mich</i> BWV 17	216
Femtonde söndagen efter trefaldighet	
<i>Warum betrübst du dich, mein Herz</i> BWV 138	220
Sextonde söndagen efter trefaldighet	
<i>Wer weiß, wie nahe mir mein Ende</i> BWV 27	226
Sjuttonde söndagen efter trefaldighet	
<i>Wer sich selbst erhöhet, der soll erniedriget werden</i> BWV 47	231
Artonde söndagen efter trefaldighet	
<i>Herr Christ, der einge Gottessohn</i> BWV 96	234
Nittonde söndagen efter trefaldighet	
<i>Ich will den Kreuzstab gerne tragen</i> BWV 56	238
Tjugonde söndagen efter trefaldighet	
<i>Schmücke dich, o liebe Seele</i> BWV 180	242
Tjugoförsta söndagen efter trefaldighet	
<i>Was Gott tut, das ist wohlgetan</i> BWV 98	247
Tjugoandra söndagen efter trefaldighet	
<i>Ich armer Mensch, ich Sündenknecht</i> BWV 55	251
Tjugotredje söndagen efter trefaldighet	
<i>Falsche Welt, dir traue ich nicht</i> BWV 52	255
Tjugofjärde söndagen efter trefaldighet	
<i>O Ewigkeit, du Donnerwort</i> BWV 60	258
Tjugofemte söndagen efter trefaldighet	
<i>Du Friedefürst, Herr Jesu Christ</i> BWV 116	263
Tjugosjätte söndagen efter trefaldighet	
<i>Wachet! betet! betet! wachet!</i> BWV 70	267

Tjugosjunde söndagen efter trefaldighet <i>Wachet auf, ruft uns die Stimme</i> BWV 140	272
---	-----

Kantater för kyrkoårets övriga helgdagar

Kyndelmässodagen – 2 februari <i>Ich habe genug</i> BWV 82	281
Jungfru Marias bebådelsedag – 25 mars <i>Wie schön leuchtet der Morgenstern</i> BWV 1	285
Johannes döparens dag – 24 juni <i>Freue dich, erlöste Schar</i> BWV 30	289
Jungfru Marie besökelsedag – 2 juli <i>Meine Seel erhebt den Herrn</i> BWV 10	297
Den helige Mikael's dag – 29 september <i>Es erhub sich ein Streit</i> BWV 19	303

Referenser och register

Källor – Litteratur och hemsidor	308
Förslag för vidare läsning	309
Kantater efter BWV	310
Tabell över Bachs samtliga kyrkokantater	312
Bibeltexter för kantaternas helgdagar	315
Inspelningar – samtliga kyrkokantater	332
Inspelningar – enskilda kantater	332
Bildregister med källhänvisning.	333

Förord

En resa med Bachs kyrkokantater

Johann Sebastian Bach är en av musikhistoriens giganter. Förmodligen kan ingen som intresserar sig för musik, oavsett genre, komma förbi Bach. Hans geniala kompositioner berör och fångslar fortfarande mer än 270 år efter hans död. Kanske till och med mer i vår tid än någonsin. Bach skrev över 200 kantater, de allra flesta för gudstjänstbruk. Den här boken beskriver 64 av hans kyrkokantater. Det är en dryg tredjedel av de som finns bevarade. Därför ger urvalet sannolikt en antydning om vilken skatt denna musik är. Dessa verk framfördes som en del av den protestantiska gudstjänsten, en predikan i text och musik över söndagens bibelläsning, som också vår tids troende kan ta till sig. Men lika lite som man måste vara troende katolik för att läsa Dantes Gudomliga komedi, behöver man vara protestant eller ens kristen för att lyssna på Bachs kyrkomusik. På samma sätt som Dante erbjuder oss en vandring genom det mänskligas myllrande riket ger oss Bach möjligheten att möta oss själva på resan genom kyrkoåret. Bach och hans textförfattare gör bibelorden levande och begripliga för oss.

Musiken målar orden. Vi får möta människan i yttersta nöd, skräckslagen inför de skummande vågor från Belials flöden som musikinstrumenten manar fram. Stråkarnas stigande och fallande fraser och generalbasens rytm lockar fram bilden av vår svåra vandring under suckar och gråt. Vi får lyssna på den lidande människans klagosånger och syndarens självföreläsaelser. Men Bach visar oss även vad längtan efter befrielsen är. Det görs ibland i vaggviseliknande arior, där musiken liksom stillnar och gör uppehåll, som för att se om vyssjandet redan gett resultat. Röster ovanifrån bryter in, förmanar, varnar och uppmuntrar. Basstämman får ofta vara Guds röst och sopranerna får sjunga som himlens änglaskaror. De uppmanar människorna att delta i lovsången. Herdens flöjt eller en oboe som efterliknar en säckpipas nästan sövande musik ger den pastorala stämningen

till sånger som uttrycker den fromma människans tillit och stilla lycka. Under kyrkoåret möter vi också upprepade gånger längtan efter räddaren Jesus, Frälsaren, från första advents glada förväntningar till kyrkoårets slut och glädjen i förväg över Jesus återkomst. I kantaten *Wachet auf, ruft uns die Stimme*, BWV 140 är Jesus brudgummen på det bröllop vi är på väg till. Bach låter oss ana festen i den livliga musiken från horn, oboe, altboe, fagott, stråkar och bas. När stråkarna och träblåsarna utbyter rytmiska fraser med varandra kan vi föreställa oss hur bröllopgästerna utväxlar glada anrop på vägen till Jerusalem. Så hörs den befallande stämman från stadsmuren:

*Vakna upp! en stämma bjuder,
från tornets väktare den ljuder,
stå upp, du stad Jerusalem!*

*Wachet auf, ruft uns die Stimme
der Wächter sehr hoch auf der Zinne,
wach auf, du Stadt Jerusalem!*

För ett par år sen började jag följa kyrkoåret med Bachs kantater och skriva om mina intryck. Till en början blev det ganska korta rapporter i ett forum på internet, men med tiden blev jag mer och mer intresserad av kantaternas kulturella och religiösa bakgrund och framför allt Bachs musikaliska gestaltning av texternas budskap. På en hemsida samlade jag så småningom mina Bachbrev.

Texterna i den här boken om de 64 kantaterna är publicerade så att de följer kyrkoåret, från första söndagen i advent till tjugosjunde söndagen efter trefaldighet. Boken kan alltså läsas som en Bach-kalender. Jag hoppas framför allt att läsaren kan hitta information, inspiration och lyssnarlust. Att läsa den från pärm till pärm går kanske, men jag tror den fungerar bäst som ett komplement till lyssning. För lyssnaren finns kantaternas libretton på tyska på hemsidor som t.ex. Walter F. Bischofs *The Bach Cantatas* och i engelsk översättning på *Bach digital*. Ett sextiotal kantater i svensk tolkning finns att beställa av översättaren Eva Hedlund på hennes hemsida *Evas texter*. Partitur har tryckts i två utgåvor av Bachs samtliga verk. Den första utgåvan *Gesamtausgabe der Bach-Gesellschaft* (BGA), som också kallas *Bach-Gesamtausgabe* (BG) publicerades i Leipzig 1851–1899. Partitur ur BGA är tillgängliga på hemsidan *International Music Score Library Project* (IMSLP).

Den andra utgåvan är *Neue Bach-Ausgabe* (NBA) publicerad av Bärenreiter 1954–2007. Partitur ur NBA kan beställas på förlagets hemsida.

Mina texter innehåller viss bakgrundsinformation, t.ex. om helgdagens bibelläsning och hur Bachs textförfattare använt den. Körernas, recitativens och ariornas texter tas upp med olika grad av utförlighet. De för kantaterna centrala texterna återges i sin helhet på tyska och svenska. Andra texter översätts bara eller sammanfattas. De tyska originaltexterna återges antingen med citattecken i brödtexten eller, för länge textavsnitt, i spalter med kursiv stil. I spalt till vänster om de tyska texterna står oftast översättningar. Poetiska översättningar är kursiverade, prosaöversättningar har rak stil. Musiken beskrivs med utgångspunkt i texternas innehåll: Hur har Bach gestaltat budskapen?

De 64 kantaterna kommer från olika tider och årscykler. Urvalet är inte resultatet av några särskilda överväganden, utan bestämdes av vilka kantater jag hade på CD när jag började min lyssning. Rekommenderade inspelningar av kantater och satser finns också. De visar vad jag har lyssnat på och speglar naturligtvis mina preferenser. Jag lyssnar helst till historiskt informerade framföranden på tidstrogna instrument. Gossopraner och manliga altar tycker jag ibland ger sången en betydelsebärande klang som förstärker texternas budskap, men jag lyssnar lika gärna på kvinnliga sopraner och altar. Min favorit bland de kompletta CD-boxarna är Nikolaus Harnoncourts och Gustav Leonhardts (1971–1990). Där finns en innerlighet som inte alltid förekommer i modernare inspelningar.

Jag är inte akademiskt utbildad i musik, men har haft vägvisare på resan. Olika experter har hjälpt mig att uppmärksamma det jag annars skulle ha missat. Den belgiske barockviolinisten och bachinterpreten Sigiswald Kuijken (f. 1944), musikvetaren Julian Mincham (1939–2022) från Australien och den tyske bachforskaren Alfred Dürr (1918–2011) har ofta varit mina guider. Jag har bara refererat eller citerat sådant i mina guiders analyser som jag verkligen kunnat uppfatta under lyssningen.

För att inte tynga texten med för många referatmarkörer omnämns inte mina källor om deras iakttagelser kan anses vara allmänt vedertagna och kan konstateras av lyssnaren. Experternas iakttagelser och tolkningsförslag varvas med mina egna.

Vid översättningarna av kantaternas tyska texter har jag fått hjälp av att jämföra olika oftast engelska översättningar. Flera arior och körstycken har jag försökt ge en med originalen överensstämmande metrisk och rimmad form på svenska. Det har varit ett sätt att närma sig dessa texters innebörd. Mina tolkningar är kursiverade. Kursiverade är även några tolkningar från äldre psalmböcker.

Vi kan förstås lyssna på och uppföra Bachs kyrkokantater när som helst, men det kan också kännas bäst att låta dem klinga under den helg- och söndag de var skrivna för. Inte minst kan det upplevas som det naturliga i kyrkorummet. Många kyrkomusiker vill sannolikt knyta uppförandet av en kantat till en söndags gudstjänsttema och bibelläsning. Vill läsaren veta vilka andra kantater än de jag beskriver i min bok som hör till olika söndagar, finns en förteckning i slutet av boken över Bachs samtliga kyrkokantater ordnade efter kyrkoåret.

På Bachs tid lästes två bibeltexter på gudstjänsterna, en episteltext och en evangelietext. De var föreskrivna enligt den kyrkoordning som gällde i de städer där Bach var verksam. Dessa texter bestämde oftast innehållet i Bachs kantater, som blev meditationer i text och musik över bibelläsningen. Det är emellertid ovanligt att bibeltexterna är direkt citerade i kantaternas libretton. Bachs librettister har sällan utgått från både episteltexten och evangelietexten och ibland syns inte alls spår från någon av texterna.

Bibelläsningen på Bachs tid överensstämmer relativt väl med Svenska kyrkans evangeliebok. Den största skillnaden är kanske att Svenska kyrkans evangeliebok sedan kyrkohandboken 1986 innehåller texter från Gamla Testamentet till samtliga söndagar. En jämförande tabell i slutet av boken visar de aktuella bibelställena för kantaterna och högtiderna då och nu.

Där kan man se de kantater som behandlar bibeltexter som lästes under 1700-talet högtid men som saknas för samma högtid i vår evangelie-bok. För dessa kantater har alternativa söndagar föreslagits.

Bokens illustrationer anknyter till de bibelställen som kantaterna utgår från. De är reproduktioner av grafiska blad och målningar från äldre tider. Att jag valt äldre bilder i stället för modernare bör kanske kommenteras. Bildvalet är för det första en fråga om tillgång. Bibelmotiv är ju vanligare i äldre konst. För det andra är renässansens och barockens bildspråk släkt med Bach. Albrecht Dürer, Lucas Cranach den äldre, Caravaggio och Rembrandt ger i sina motiv både en rättfram enkelhet och ett livligt uttryck i samma anda som vi uppfattar i kantaternas texter och musik.

Jag vill slutligen tacka alla som bidragit till att min bok nu kommer ut. Bland de som redan tidigt i mitt arbete uppmuntrade mig vill jag nämna Hans Paulson. Värdefulla musikhistoriska synpunkter har jag Peter van Tour att tacka för. Ett stort tack fram för allt till min redaktör Ragnar Håkanson. Utan hans noggranna korrekturläsning och känsla för layout hade boken inte varit möjlig. Detsamma gäller också hans kunskaper om Svenska kyrkans psalmer och evangeliebok.

Våren 2023
Per Anders Ohlsson

Inledning

Johann Sebastian Bach och hans kantater

Bachs kantater var krönet på en utveckling som tog sin början på italiensk mark under det tidiga 1600-talet när textens innehåll började få allt större betydelse för åhöraren och när solosång började ersätta sång i stämmor. De första operorna framfördes och i stället för madrigaler började italienare skriva operaliknande musikstycken i flera satser för soloröster och stråkar. Deklamatoriska eller berättande avsnitt med sång som liknade talet, recitativ, växlade med arior, mer krävande, konstfullt utformade sånger. Ett sådant stycke kallades cantata, efter italienskans cantare, sjunga. Kantater uppfördes både med världsliga motiv i furstehovens salar och med bibliska ämnen i kyrkorna. Denna indelning i cantata da camera och cantata da chiesa kom att bestå under hela barocken.

Den protestantiska kyrkosången i de tysktalande länderna hade sin grund i Martin Luthers höga värdering av musik i församlingen. Guds ord skulle lyftas fram och levandegöras i den liturgiska sången och fördjupas i den gemensamma psalmsången. Gudstjänsternas läsning ur Bibeln framfördes av prästen till en början med hjälp av bestämda melodier. Vissa ord kunde upprepas och nya ord läggs till för att göra deklamationen mer effektiv. Delar av bibeltexten sjöngs av kyrkans kör med nyskriven musik. När dessa motetter började sjungas efter bibelläsningen istället föddes den protestantiska kyrkokantaten.

De tidigaste tyska kantaterna bestod av text från Bibeln och äldre koraler, dvs. lutherska kyrkosånger med traditionella melodier. Så småningom lades nyskrivna poem till. Texternas känslolinnehåll skulle beskrivas i musiken med ton- och ordmåleri. Även motettformen hade anor från renässansen. Motett innebar att körstämmorna sjöng texten uppdelad så att varje mening formade sitt särskilda musikaliska material. Slutligen var även konsertformen präglad av äldre, främst italienska, förebilder, där olika klanggrupper fick kontrastera och spela mot varandra.

Den italienska kyrkokonserten, *concerto ecclesiastico* med en eller flera stämmor över en fortlöpande bas anammades av kompositörer som Heinrich Schütz och påverkade den tidige Bach.

Inflytandet från Italien upphörde inte. De dramatiska recitativen och virtuosa ariorna från de italienska operorna och kammarkantaterna bildade mönster. Det var Erdmann Neumeister (1671–1756) som överförde denna form av kantat till den protestantiska kyrkan. Han utgav 1700–1716 flera böcker med kantattexter för kyrkoåret med skiftande förekomst av egna poem och texter ur Bibeln och koraler. Han anses ha skapat den modell med flera satser för soloröst och körsång som Bach oftast följde.

För Bachs kantater krävdes oftast fyra sångsolister: sopran, alt, tenor och bas, och en kör med samma stämmor, som alla sjöngs av pojkar och män. Förutom stråkinstrument: violin, viola, violoncello, använde Bach träblåsinstrument, som olika former av oboe, fagott och flöjt, och bleckblåsinstrument, som trumpet, basun och horn. Pukor kunde ibland förstärka orkestern. Till den för barockmusiken så typiska generalbasen, basso continuo, användes cello, cembalo eller orgel. En Bachkantat från Leipzig inleds oftast med en körsats med orkester som presenterar kantatens budskap i text och musik. Budskapet utvecklas och tolkas i recitativ och arior i passande stämmor. Recitativen kan vara enkla, ackompanjerade bara av continuoinstrumentet, *recitativo secco*, »torra« recitativ eller mer utarbetade satser där även andra instrument följer sången, *recitativo accompagnato*. En aria har ofta två delar (A, B) av olika musikalisk och känslomässig karaktär, där den första delen upprepas (A, B, A). Man kallar en sådan sats *da capo-aria*. Kantaten avslutas med en koral. Om församlingen sjöng med i koralen vet man inte, men tanken var säkert att man i kyrkbänkarna skulle få tillfälle att samla sig till en gemensam bön. Korallerna var lika välkända som psalmerna var i vårt land för inte så länge sedan.

Kantaternas texter fann Bach i samlingar av libretti skrivna av samtida poeter. Erdmann Neumeister har redan nämnts. Andra librettister var Weimars hovpoet Salomo Franck (1659–1725) och Georg Christian

Lehms (1684–1717). Bach kunde också vända sig till poeter för att få nyskrivna texter till så kallade parodier, alltså kyrkokantater som byggde på Bachs tidigare världsliga kantater, och till koralkantater, där koralverser skulle anpassas och parafraseras i texter till arior och recitativ. Bach samarbetade även med poeten Christiana Mariane von Ziegler (1695–1760) och Christian Friedrich Henrici, med pseudonymen Picander (1700–1764).

Merparten av de bevarade kantaterna skrev och framförde Bach under åren som kantor i Leipzig (1723–1750). Ett antal kantater kan dateras till Bachs tid i Mühlhausen (1707–1708) och Weimar (1708–1717). Som konsertmästare i det kalvinistiska hertighuset i Köthen (1717–1723) skrev Bach ingen kyrkomusik, däremot flera världsliga kantater till sin höga arbetsgivares ära. Musiken i de tidigare kantaterna återanvände Bach ibland i Leipzig. Som kantor i staden ansvarade Bach framför allt för kyrkomusiken i Thomaskyrkan och Nikolaikyrkan. Samtidigt undervisade han gossar i sång i Thomaskolan, samma gossar som fick sjunga på söndags- och helgdagar då en kantat förväntades vara färdig att uppföras. Det lutherska kyrkoåret har 72 söndags- och helgdagar. Av dessa skrev Bach kantater till 63 helger under ett år, alltså inte till alla, eftersom tempus clausum, »stängd tid« rådde i Leipzig under andra till fjärde advent och under fastan, då ingen mer utarbetad vokal kyrkomusik tilläts. Under de första Leipzigiåren skapade Bach två fullständiga kantatcykler; första cykeln påbörjades efter trefaldighetsdagen 1723 och den andra efter samma helg 1724. Efter trefaldighetshelgen 1725 inledde Bach en tredje kantatcykel, men skrev inte lika ofta som tidigare. Få kantater har bevarats från åren fram till 1727. År 1728 publicerade Picander en samling kantattexter som Bach skulle sätta musik till, men det mesta av den musiken är försvunnen.

Bachs allra tidigaste kantater följde mönstret i samtiden: de bestod av bibelord, koraler och bara enstaka satser med nyskrivna verser. Redan innan flytten till Leipzig etablerades den form som Neumeister lagt grunden till och som Bach kom att variera, med texter från såväl Bibeln

och koraler som från samtida librettister. Recitativ och arior i italiensk stil växlade med körsatser. I Leipzig fick Bach nya möjligheter att utveckla musiken mot storskaliga körverk och varierad orkesterklang. Antalet stråkinstrument och oboer utökades, tromboner och blockflöjter lades till. Nu började Bach även skriva partier för basstämma med Jesusord eller Guds ord från Gamla testamentet. Under sitt andra år i Leipzig följde Bach stadens tradition att låta koraler musiksättas och förklaras i predikningar och skrev ett stort antal koralkantater. Koralkantaten inleds och slutar vanligen med mer eller mindre ordagranna verser ur en bestämd koral som passar till gudstjänstens föreskrivna tema. Koralens första vers blir alltså texten till kantatens första sats. Denna inledande sats är oftast ett större körverk där koralmelodin blir en del av polyfonin. Den sista koralversen framförs av kören på ett enkelt och traditionellt sätt som slutkoral. Mellansatsernas recitativ och arior anspelar på och utvecklar rader ur andra koralverser. Värde att uppmärksamma är den virtuosa musik för soloinstrument som Bach samma år skriver för till exempel tvärflöjt, flauto piccolo dvs. sopranblockflöjt, violoncello piccolo, som Bach själv uppfann, samt oboe da caccia. De följande åren varieras redan etablerade former och Bach skriver även solokantater och dialogkantater där basen sjunger rollen som Kristus och sopranen Själen. Bach lånar under dessa år mer än förut musik från tidigare instrumentella verk och låter orgeln spela en självständigare roll.

Bachs kantater under kyrkoåret

Här följer beskrivningarna av Bachs kantater under kyrkoåret. Sön- och helgdagarnas namn på Bachs tid skiljer sig i några fall från namnen i nuvarande Svenska kyrkans evangeliebok. Detta har markerats i rubriken för varje söndag där nuvarande evangelieboks namn på sön- eller helgdagen följer efter kantatens ursprungliga firningsdag.

Under vissa helger var en mer utarbetad ackompanjerad vokalmusik förbjuden i Leipzigs kyrkor. Därför finns inga kantater av Bachs hand för andra och tredje söndagarna i advent och för första, andra, femte och sjätte söndagarna i fastan. Inga kantater finns heller till femte och sjätte söndagarna efter trettondedagen.

Bachs kantater för första och fjärde advent skrevs i Weimar 1714–1715. I samma stad skrevs kantaten för andra söndagen före fastan 1713–1714. Kantaten för söndagen före fastan, som motsvarar det vi kallar fastlags-söndagen, kom förmodligen till under Bachs tid i Köthen 1717–1723, men skrevs om och bifogades till Bachs ansökan till tjänsten i Leipzig. Kantaten för tredje söndagen i fastan skrevs i Weimar 1714.

Kyrkoåret avslutas hos oss med Domssöndagen. Under Bachs tid var detta tjugosjätte söndagen efter trefaldighet. Tjugosjunde söndagen efter trefaldighet inträffar sällan, så Bachs berömda kantat för denna ovanliga söndag *Wachet auf, ruft uns die Stimme* BWV 140, brukar i dag framföras under advent.

Kantaterna är uppdelade i satser: inledningskör, recitativ, aria osv. Satsernas nummer anges inom hakparantes för att underlätta orienteringen för lyssnaren och läsaren.

Bereitet die Wege, bereitet die Bahn

BWV 132

En röst ropar: »Bana väg för Herren genom öknen, gör en jämn väg i ödemarken för vår Gud!« Orden från Jesajas bok återopas av Johannes Döparen i Johannesevangeliets berättelse om hur präster kom ut till honom i vildmarken för att fråga vem han egentligen var: »Jag är en röst som ropar i öknen: Gör vägen rak för Herren, som profeten Jesaja har sagt« (Joh 1:23). På Bachs tid i Weimar lästes detta i kyrkorna den fjärde söndagen i advent. Orden kommer igen i söndagens kantat *Bereitet die Wege, bereitet die Bahn*. Uppmaningen att jämna vägen för den som snart ska komma blir i librettot en anmodan att rannsaka sig själv och i sitt inre förbereda sig för ankomsten.

Kantaten inleds av en aria för sopran »Bereitet die Wege, bereitet die Bahn!« och följs av ett recitativ för tenor, en aria för bas, ett recitativ och en aria för alt och en slutkoral. Känslöstämningarna växlar mellan jubel, ruelse och längtan efter befrielse och rening. Sopranen sjunger i den inledande arian [1]: Bered vägen och gör den alldeles jämn. Bered vägen för den Högste i din tro och ditt liv. Messias kommer!

*Bereitet die Wege,
bereitet die Bahn!
Bereitet die Wege
Und machet die Stege.
Im Glauben und Leben
Dem Höchsten ganz eben,
Messias kömmt an!*

Träblåsarna och stråkarna spelar en galant dansmelodi till dessa glädjande ord. Är det Messias som kommer dansande eller församlingen som möter upp som uppspelta barn? Musiken är en fransk *loure*, en *gigue* i långsammare takt.

Sopranarian är kanske den vackraste musiken i kantaten. De beslutsamma liksom fösande uppmaningarna »Bereitet die Wege, bereitet die Bahn« upprepas och turas om med en virtuos jublande melism på vokalen i *Bahn*. Slutraden »Messias kömmt an!« återkommer utan ackompanjering som om dansmelodin hoppar över en takt för att inte störa solistens glada kungörelse.

Det råder ingen tvekan om att det här i tenorens recitativ [2] handlar om ord till uppbyggelse: Mitt hjärta! Förbered redan i dag trons väg för Herren och jämna till alla backar och höjder på vägen som står i hans väg! Rulla bort syndens tunga stenar! Ta till dig din frälsare så att han i tron kan förena sig med dig! Ett fint exempel på Bachs beskrivningar med musik är cellons rullande toner som åskådliggör hur »syndastenarna« forslas bort, »Wälz ab die schweren Sündensteine«.

Basen i Bachs kantater brukar inte sällan stå för *vox Dei*, Guds röst. Den här basarian [3] verkar rikta sig direkt till den stackars syndaren. Nu är det allvar. Vem är du egentligen? frågar rösten. Prästernas fråga till Johannes Döparen har plötsligt fått en ny avsändare och adressat. Vem är du? Fråga ditt samvete utan att hyckla! Fråga lagen vem du är! Och utan att invänta svar får syndaren veta vad lagen svarar: »Ein Kind des Zorns in Satans Netze«, ett vredens barn i Satans nät. Cellons rytmiska fras präglar ackompanjemanget, som om instrumentet upprepar stavelserna i frågan »Aber wer bist du?«

Alten sjunger [5] om rening och dopets vatten. I arian härmar musiken dopvattnet eller källans blodblandade vatten som tvättar de syndasmutsade kläderna. Eller är det kanske, som Kuijken också föreslår, vinden i de nya kläderna sopranstämman vill låta som? »Christus gab zum neuen Kleide, Roten Purpur, weiße Seide«, i översättning: Kristus gav dig nya kläder, purpurroda, av siden vita. Musiken till koralen [6] är försvunnen, så man

brukar använda musiken till samma koraltext från en annan kantat: *Ihr, die ihr euch von Christo nennet* BWV 164. Kantaten slutar med dessa kärva ord:

*Oss döda med din godhet
och väck oss med din nåd
Den gamla mänskan stäcke
den nya finner råd
också i denna världen
att på levnadsfärden
ha tankarna på dig.*

*Ertöt uns durch deine Güte;
Erweck uns durch deine Gnad;
Den alten Menschen kränke,
Dass der neu' leben mag
Wohl hie aufdieser Erden,
Den Sinn und Begehren
Und Gedanken habn zu dir.*

Lyssningsförslag

Gustav Leonhardts inspelning (1983) med *Knabenchor Hannover* och *Collegium Vocale Gent*, *Leonhardt-Consort* och solisterna Sebastian Hennig (s), René Jacobs (a), Marius van Altena (t) och Max van Egmond (b).

Sigiswald Kuijkens inspelning (2008) med vokalsolisterna i körpartierna, *La Petite Bande* och solisterna Gerlinde Sämman (s), Petra Noskajova (a), Christoph Genz (t), och Jan van der Crabben (b).